

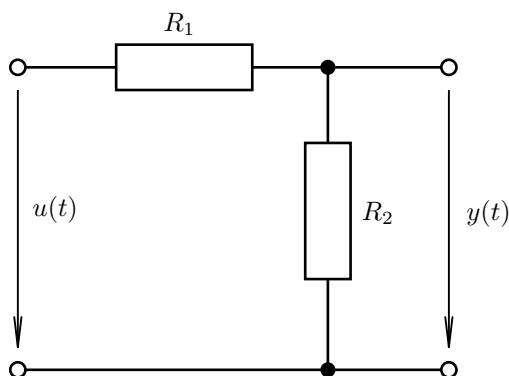
Cvičenie úvodné

Obsah

1	Zosilnenie odporového deliča	1
1.1	Úlohy	1
2	Vybíjanie kondenzátora – matematický model procesu	1
2.1	Úlohy	2
2.2	Poznámky k riešeniu úloh	2
2.2.1	Náčrt riešenia diferenciálnej rovnice separáciou premenných . .	3
2.2.2	Časový priebeh napätia na kondenzátore	4
2.2.3	Príklady pre rôzne parametre R a C	5

1 Zosilnenie odporového deliča

Uvažujme klasický odporový delič ako je znázornené na nasledujúcom obrázku.

Obr. 1: Odporový delič

Vstupom uvažovaného systému nech je napätie označené ako $u(t)$ a výstupným signálom nech je napätie $y(t)$.

1.1 Úlohy

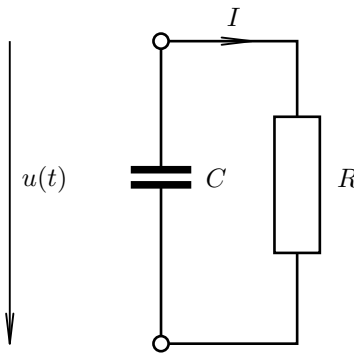
1. Nech hodnota vstupného signálu je konštantná, nemení sa, je ustálená. Určte hodnotu výstupného signálu, pričom hodnoty rezistorov R_1 a R_2 sú známe.
2. Definujte zosilnenie uvažovaného systému a určte jeho veľkosť.

2 Vybíjanie kondenzátora – matematický model procesu

Majme RC obvod ako je znázornené na obr. 2.

Nech je na začiatku, v čase $t = 0$, kondenzátor C nabitý a na jeho svorkách je napätie s hodnotou u_0 . Inými slovami napätie $u(t)$ v čase 0 je u_0 , teda $u(0) = u_0$.

Ku kondenzátoru C je pripojený rezistor R a preto sa kondenzátor s rastúcim časom vybíja.

Obr. 2: RC obvod

2.1 Úlohy

1. Zostavte diferenciálnu rovnicu, ktorá opisuje proces vybíjania kondenzátora.
2. Určte jednotky (rozmer) všetkých parametrov a signálov (veličín) v zostavenej rovnici.
3. Nájdite analytické riešenie diferenciálnej rovnice.
4. Nakreslite graf časovej funkcie, ktorá je analytickým riešením diferenciálnej rovnice. Potrebné číselné hodnoty parametrov a signálov nech sú ľubovoľné.
5. Nájdite numerické riešenie diferenciálnej rovnice (s využitím Simulinku).

2.2 Poznámky k riešeniu úloh

Pre kondenzátor platí

$$Q = CU \quad (1)$$

čo znamená, že elektrický náboj Q nazhromaždený v kondenzátore je úmerný napätiu na svorkách kondenzátora U (azda priveľmi zjednodušene povedané, čitateľ si však iste vie dohľadať podrobnosti). Parameter C predstavuje, ako je iste zrejmé, kapacitu kondenzátora.

Ak sa kondenzátor vybíja, mení sa náboj. Preto má zmysel vyšetrovať časový priebeh veľkosti náboja. Tým sa získa celkový prehľad aj o ďalších veličinách súvisiacich s procesom vybíjania kondenzátora.

Časová zmena elektrického náboja je elektrický prúd, teda

$$\frac{dQ}{dt} = -I \quad (2)$$

kde I je elektrický prúd a dôvodom záporného znamienka je, že smer elektrického prúdu sa značí práve opačne ako smer pohybu záporného náboja.

Rovnica (2) je v princípe diferenciálnou rovnicou. Obsahuje časovú deriváciu veličiny – elektrického náboja. V tomto tvare však rovnicu nie je možné použiť na získanie časového priebehu samotnej veličiny (elektrického náboja). Totiž neznáme je nie len Q ale v podstate aj I .

Namiesto veličiny I by bolo vhodné mať na pravej strane rovnice (2) veličinu Q . Z Ohmovho zákona plynie

$$I = \frac{U}{R} \quad (3)$$

Napätie U , ktoré sa týka nášho problému, je vo vzťahu k veličine Q , viď rovnicu (1). Konkrétne

$$U = \frac{Q}{C} \quad (4)$$

Dosadením (4) do (3) sa získa

$$I = \frac{Q}{RC} \quad (5)$$

a následne dosadením (5) do (2)

$$\frac{dQ}{dt} = -\frac{1}{RC}Q \quad (6)$$

Diferenciálna rovnica (6) obsahuje jednu neznámu. Neznámou je veličina Q . Všeobecnejšie povedané, neznámou je časový priebeh veličiny. Neznámou je teda funkcia času. Preto píšme, že sa zaoberáme signálom (veličinou) $Q(t)$. Hodnoty R a C sú len pevné hodnoty odporu a kapacity (viď obr. 2). Neuvažujeme, že by sa menili v čase. Preto ich neoznačujeme ako signál (funkciu času). Teda signál označujeme ako napr. $Q(t)$ a konštantu ako napr. R .

Typicky, a pre zjednodušenie, sa rovnice (6) zapisuje aj v tvare

$$\dot{Q}(t) = -\frac{1}{RC}Q(t) \quad (7)$$

kde bodka $\dot{}$ označuje deriváciu podľa času rovnako ako operátor $\frac{d}{dt}$.

Riešením rovnice (7) je nejaká časová funkcia, nejaký signál, nejaký časový priebeh, konkrétne časový priebeh elektrického náboja, ktorý tu označujeme ako $Q(t)$.

Pre nájdenie jednoznačného riešenia je potrebné doplniť úlohu o začiatočnú podmienku. To je podmienka, ktorú musí spĺňať hľadaný signál $Q(t)$ na začiatku, teda v čase $t = 0$. Pripomeňme, že napätie pred vybíjaním je dané (známe) a má hodnotu u_0 . Je teda zrejmé, že je známa aj hodnota $Q(0) = Cu_0$. Pre zjednodušenie označme ako $Q(0) = Q_0$.

2.2.1 Náčrt riešenia diferenciálnej rovnice separáciou premenných

Zaoberáme sa problémom v tvare

$$\frac{dQ(t)}{dt} = -\frac{1}{RC}Q(t) \quad Q(0) = Q_0 \quad (8)$$

kde $Q(t)$ je neznáma časová funkcia. Konštanty (nezávislé od času) R , C a aj Q_0 sú známe. V rovnici je však ešte jedna premenná a tou je čas t . Ten, ako je známe, si len tak plyní. Je premennou pretože sa napríklad „podľa neho derivuje“.

Mimochodom

- Aké jednotky (rozmer) má výraz RC v rovnici (8)?

Upravme diferenciálnu rovnicu (8) tak, aby rovnaké premenné boli na rovnakých stranách. V tvare (8) je signál $Q(t)$ na oboch stranách rovnice. Nech je len na ľavej strane. Rovnako, nech čas t je len na pravej strane. Teda

$$\frac{1}{Q(t)}dQ(t) = -\frac{1}{RC}dt \quad (9)$$

Všimnime si, že teraz je možné obe strany rovnice integrovať, každú podľa vlastnej premennej, teda

$$\int \frac{1}{Q(t)}dQ(t) = \int -\frac{1}{RC}dt \quad (10)$$

Výsledkom integrovania je

$$\ln(Q(t)) + k_1 = -\frac{1}{RC}t + k_2 \quad (11)$$

kde k_1 a k_2 sú konštanty vyplývajúce z neurčitých integrálov (a tiež sme potichu uvážili, že $Q(t)$ nebude nadobúdať záporné hodnoty).

Rovnica (11) už nie je diferenciálna. Žiadna veličina v nej nie je derivovaná podľa času.

Vyjadrime z rovnice (11) signál $Q(t)$. Úpravou

$$\ln(Q(t)) = -\frac{1}{RC}t + k_3 \quad (12)$$

sme zaviedli konštantu $k_3 = k_2 - k_1$. Ďalej

$$Q(t) = e^{(-\frac{1}{RC}t + k_3)} \quad (13a)$$

$$Q(t) = e^{(-\frac{1}{RC}t)} e^{k_3} \quad (13b)$$

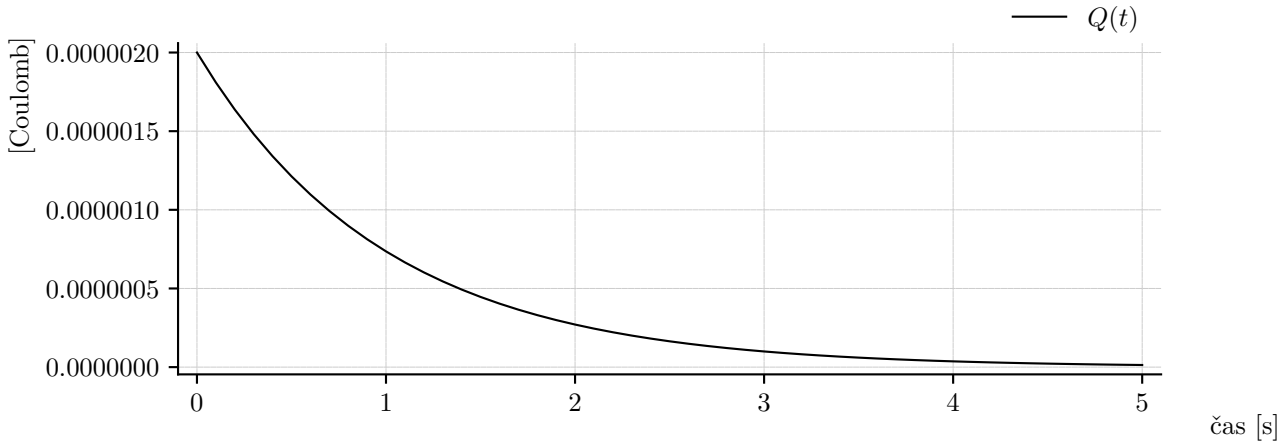
Už v tomto bode je rovnica (13b) predpisom, ktorý udáva časovú závislosť veličiny Q . Vyjadruje signál (časovú funkciu) $Q(t)$. Časová funkcia $Q(t)$ je riešením diferenciálnej rovnice (9).

V rovnici (13b) je konštanta e^{k_3} . Je to všeobecná konštanta a môže mať akúkoľvek hodnotu. Je možné ukázať, my si tu však dovoľíme neuviesť formálnu ukážku, že táto konštanta je daná začiatočnou podmienkou priradenou k diferenciálnej rovnici. V tomto prípade platí $e^{k_3} = Q_0$.

Hľadaným riešením diferenciálnej rovnice je časová funkcia v tvare

$$Q(t) = Q_0 e^{(-\frac{1}{RC}t)} \quad (14)$$

Funkcia je graficky znázornená na nasledujúcom obrázku.

Obr. 3: Graf funkcie (14) pre $R = 10^6$ [Ω], $C = 1$ [μF] a $Q_0 = 2 \cdot 10^{-6}$ [Coulomb] (ľubovoľné hodnoty len ako príklad)

2.2.2 Časový priebeh napätia na kondenzátore

Vyšetrili sme časový priebeh elektrického náboja počas vybíjania kondenzátora. Opis situácie na začiatku časti 2 však nepriamo predpokladá, že sa budeme venovať napätiu. Vzájomný vzťah už poznáme, a jeho formálne presnejší zápis (napätie $u(t)$ ako signál) je

$$u(t) = \frac{1}{C}Q(t) \quad (15)$$

Takže ak poznáme priebeh $Q(t)$, poznáme aj priebeh $u(t)$.

Začiatočnú podmienku pre signál $Q(t)$, teda hodnotu $Q(0)$ samozrejme tiež možno určiť so želanou (danej) začiatočnej podmienky signálu $u(t)$.

$$Q(0) = Cu_0 \quad (16)$$

V zmysle úvodu časti 2 uvažujme nasledujúci príklad

$$C = 1 \text{ } [\mu\text{F}]$$

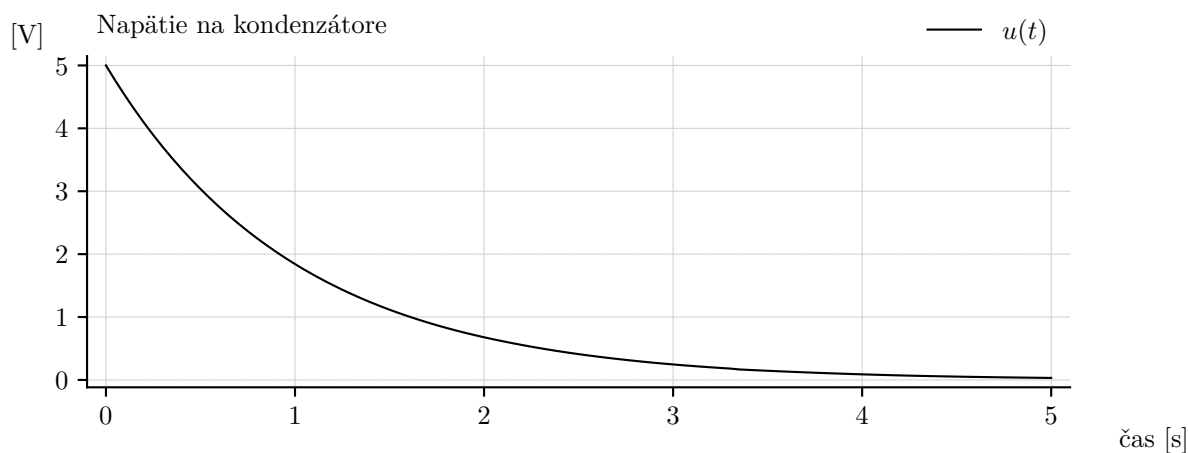
$$R = 10^6 \text{ } [\Omega]$$

$$u_0 = 5 \text{ } [\text{V}]$$

Pre tento príklad je následne začiatočná podmienka pre signál $Q(t)$

$$Q(0) = 10^{-6} \cdot 5 = 0.000050 \text{ [Coulomb]} \quad (17)$$

Výsledný priebeh napätia je zobrazený na obr. 4.

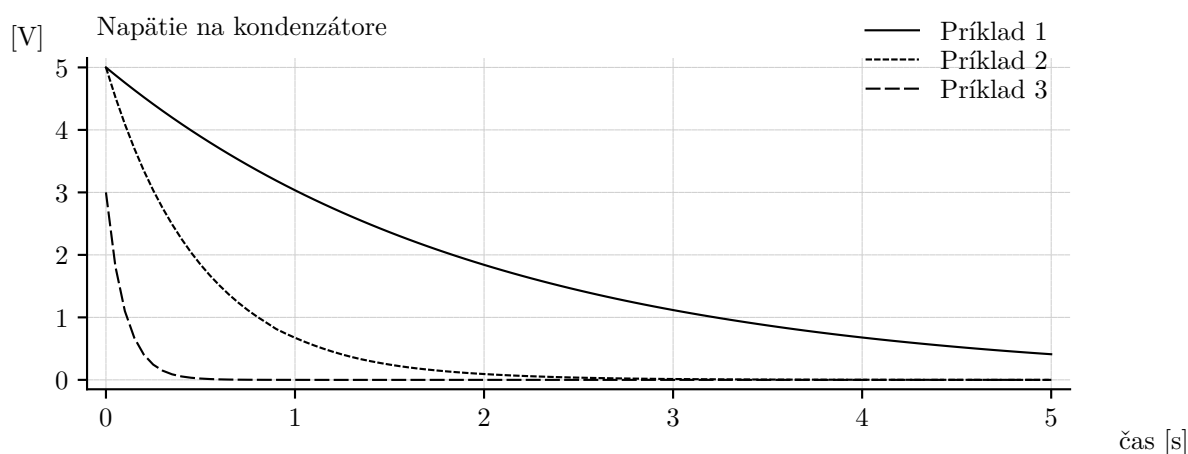
Obr. 4: Časový priebeh napätia na kondenzátore

2.2.3 Príklady pre rôzne parametre R a C

Pre zaujímavosť, ukážme priebeh napätia pre rôzne parametre R a C . Príklady sú sumarizované v tabuľke 1. Graficky znázornené časové priebehy na obr. 5.

Tabuľka 1: Príklady rôznych parametrov

	C [F]	R [Ω]	u_0 [V]
Príklad 1	$2 \cdot 10^{-6}$	10^6	5
Príklad 2	$\frac{1}{2} \cdot 10^{-6}$	10^6	5
Príklad 3	10^{-6}	$\frac{1}{10} \cdot 10^6$	3

Obr. 5: Časový priebeh napätia na kondenzátore